

Хроника Currents Actualités

Lav, veštica i orman: Uporedni prikaz dve sekcije na 16th Annual Meeting of European Association of Archaeologists

Arheološka disciplina već više decenija ima nevolje s rodom. U nastavku teksta nastojaću da prikazem dve različite sekcije sa istog kongresa koje bi u stereotipnim okvirima bile posmatrane kao dve epizode jedne, a u drugim kao sekcije sa potpuno različitim temama. Obe sekcije bile su deo programa kongresa *16th Annual Meeting of European Association of Archaeologists, 1st-5th September 2010, The Hague-The Netherlands*.

Sekcija "Feminist, masculinist and queer visions of the past" (organizatori: William Meyer, Margarita Diaz-Andreu, Ericka Engelstad) ponudila je 17 predavanja koja su na različite načine problematizovala naše rodno obojene poglede na prošlost. Rečnikom tradicionalne arheologije, izlaganja su pokrila teme od paleolita do srednjeg veka, ipak potka svih izlaganja bile su nevolje s rodom. Primarni cilj sekcije bio je da se rasplete klupko koje je dovelo do toga da je čest stereotip o arheologiji roda onaj koji iza nje vidi žene, pisanje o ženama u prošlosti i za žene u sadašnjosti. Arheologija roda je boreći se sa rodom asimetrijom u re-prezentacijama prošlosti proizvela novu asimetriju kako se veći broj radova o rodu u arheologiji bavi ženama na račun isključenja *Drugih*, a često u odnosu na esencijalizovanog, molonolitnog muškarca kao *Drugog*. Pomenuta sekcija i njeni učesnici stoga je nastojala da nagla-

si potencijale arheologije roda ponudom ne samo pogleda na život žena u prošlosti, već i muškaraca, dece i *Drugih*.

Međutim, uprkos definisanim ciljevima u preliminarnom apstraktu sekcije, pokazalo se da je većina radova zaista na različite načine samo ponavljala stavke apstrakta, te da "muškarac", "žena", "dece", "*Drugi*" itd. nisu kroskulturno i transistorijski univerzalni fenomeni koje treba samo prepoznati u arheološkom materijalu. Takođe, nekoliko radova vodilo je staru debatu o odnosu polova/rodova u sadašnjosti i problemima preslikavanja tog odnosa na prošlost. Većina radova predstavljala je zapravo kritiku stereotipa o rodu i rodnim odnosima u sadašnjosti, ali i stereotipa o rodu i rodnim odnosima u prošlosti. Ovo nije ništa novo za arheologiju roda¹. Problem sa ovakvim ponavljanjem nije samo, od više prisutnih slučajaca i nekih izlagača, primećen nedostatak konkretnih studija slučajeva, kojima bi se zapravo i eksplicirao najavljeni potencijal arheologije roda. Uprkos izveštaju organizatora da je 9 radova predstavilo konkretne studije slučajeva, ipak se radi o 8 od 17 radova, odnosno 47%. Osnovni problem je taj što ni studije slučajeva ne bi izmestile ustaljena pitanja u arheologiji roda, što se od izlagača na

¹Na primer: Gilchrist, Roberta. 1999. *Gender and archaeology: contesting the past*. London: Routledge. Sørensen, Marie Louise. S. 2000. *Gender Archaeology*. Cambridge: Polity Press.

jednom ovakvom kongresu najviše i očekuje. Nasuprot tome, neki od izlagača ukazali su na potrebu za istraživanjem ljudi sa posebnim potrebama u prošlosti, ali ni sami nisu ponudili studiju slučaja, putem koje bi podvukli sve izazove i teorijsko-metodološke probleme jednog ovakvog poduhvata. Sekcija se u najvećem broju izlaganja pretvorila u iznošenje novih "fikcija" kao potencijalnih predmeta istraživanja u prošlosti, naravno bez ekspliciranih teorijskih i metodoloških okvira i sa obaveznim nedostatkom studija slučajeva. Konstruktivizam pola/roda nikako se i ne može zagovarati mimo konkretnih studija slučajeva, kako citiranje Džudit Batler (Judith Butler) teško može da iskrivi ustaljene prakse u arheologiji bez primera na kojima se vidi da neke prakse zaista nisu ispravne (*str*8).

Malo je reći zaista bilo o tome šta su to pol, rod i seksualnost. Jesu li ove kategorije operativne za sve kulture, kako danas tako i u prošlosti? Čak i kao takve u kojoj meri se u formiranju identiteta ukrštaju sa drugim kategorijama kao što su rasa, klasa, etnicitet, status, starost itd.? Međutim i ove kategorije se često posmatraju kao univerzalne i operativne za sve kulture. Onda kada disciplinarna pitanja postanu ustaljena u najmanju ruku treba postaviti pitanje zašto je to tako, a možda i zarad "koga"? Pomenuta sekcija zaista je išla od lava do veštice, kritikujući kako maskulinitet prvog u pisanju prošlosti, ali i potrebe da se maskulinitet prepozna kao istraživačka kategorija (ponovo ništa novo u arheologiji), tako i asimetričnost druge, ali i načina na koji je došlo do stereotipizacije žena kao baština studija roda u arheologiji.

Takođe se moglo primetiti da je malo autora ukazalo na problem izjednačavanja feminističkog, maskulinističkog i *queer* viđenja prošlosti sa istraživanjem žena, muškaraca i seksualnih manjina, je-

dan na jedan. Na ovaj način sekcija je tiho podvukla još jednu asimetriju i stereotip, a samim tim i učestvovala u njenom fabrikovanju. Feministička teorija u arheologiji ne podrazumeva samo žene kao predmet istraživanja, a maskulinistički pristup je ništa drugo do proizvod reversnog diskursa. Maskulinistička teorija zapravo i ne postoji. Takođe *queer* perspektiva prošlosti nije samo istraživanje onih iz ormara, ne (!), *queer* teorija u arheologiji nema za cilj da pronađe "homoseksualce" u prošlosti. Seksualni identitet onakav kakav ga poznajemo danas ne postoji pre XIX veka u Evropi. Kao takve, podele ljudi na hetero, homo, bi-itd. seksualce nisu objektivne i podrazumevanje seksualnosti kao komponente identiteta koja se lako može razlučiti u svakoj kulturi bilo danas bilo u prošlosti, samo po sebi predstavlja grešku u koracima. Stoga *queer* perspektiva nema za cilj potragu za "gay Neandertalcem", iako se između ostalog može baviti i izučavanjem seksualnosti. Podelom kakvu je uslovlila sekcija dolazi do toga da kako feministička perspektiva proučava žene, a maskulinistička muškarce, *queer* perspektiva proučava one koji nisu ni muškarci ni žene (?). Upravo je ovo heteronormativna i homofobična podela *par excellence* jer definiše normalnost i univerzalnost kategorija kao što su muškarac i žena kroz heteroseksualnu diskurzivnu matricu. To neminovno proizvodi prepoznavanje modernih kategorija u prošlosti bez obzira na svu iznešenu kritiku istog procesa. Ovo takođe pokazuje i suštinsko nerazumevanje feminističke teorije koja upravo nastoji da dekonstruiše pojmove kojima olako baratamo kako svakodnevno, tako i u fabrikovanju reprezentacija prošlosti. Takođe, promišljanje u ključu feminističke i *queer* teorije, nije rezervisano ni za koga, bilo da su to žene ili muškarci, kakvog god sek-

sualnog opredeljenja. Ponovo se pokazalo da je ustaljeni problem savremene arheologije strah od re-konstrukcije nakon de-konstrukcije, što najbolje ilustruje nedostatak studija slučaja na kome sam u ovom tekstu više puta insistirao.

Celodnevna sekcija o rodu u arheologiji kroz feminističku, maskulinističku i *queer* perspektivu s druge strane povezala je istraživače iz Švedske, Škotske, Španije, Srbije, Rumunije, Nemačke, Irske, Velsa, Poljske, Brazila, Norveške i SAD. Ovo pokazuje da rod kao istraživačko pitanje ne gori samo u pojedinim arheološkim zajednicama. Takođe može, bar kada je srpska arheologija u pitanju, proizvesti pogrešno viđenje da u Srbiji postoji jaka i teorijski utemeljena arheologija roda. Rodne studije u srpskoj arheologiji tek su na pomolu². S druge strane, naizgled neočekivano, pokazalo se da većina izlagača deli iste brige, strepnje, probleme, ali i poprilično slične teorijsko-metodološke postavke bar kada je istraživanje roda u arheologiji u pitanju. Ovo s jedne strane zaista ruši disciplinarnu granice tzv. "zapadne arheologije" i "arheologije trećeg sveta", a sa druge ne treba da ohrabruje. U izveštaju organizatora pominje se kako su bili izrazito srećni da dočekaju izlagače iz centralne i istočne Evrope gde prilike za diskusiju o rodu mogu biti prilično retke (!). Donekle tačno, ali ovakav stav može dovesti do upisivanja razlika koje možda postoje na nivou arheoloških zajednica, na izlagače među kojima teorijski jaz u većini slučajeva ne postoji, a često dovodi i do postkolonijalnih iznenađenja. Ovo se može sumirati rečima jednog kolege iz

naše arheološke zajednice koji će se, nadam se, sam prepoznati: "We have internet in Serbia too!".

Pokazalo se da će ukoliko ne počnu sa primenom svojih kritičkih postavki i konstruktivizma na materijalnu kulturu u prošlosti, ali i postavljanjem novih istraživačkih pitanja, teorijski temeljno promišljenih, arheolozi koji se bave istraživanjem roda postati *gluvi ljudi koji odgovaraju na pitanja koja im niko nije postavio*. Ova sekcija takođe je pokazala da arheologija roda nije mrtva, kako je rekao jedan kolega koji nije prisustvovao sekciji, ali da je mumificirana starim pitanjima i starim strahovima od re-konstrukcija. Ovu mumiju ne treba čuvati u ormanu.

Očekivano je da će orman biti tema jedne druge, doduše kraće sekcije, koja je sledećeg prepodneva, sa nekim novim izlagačima, ali većinom onih koji su izlagali na prethodnoj postavila zaista *Druga* pitanja. Ovaj put pred publikom koju su u većem broju činili izlagači sa sekcije "Feminist, masculinist and queer visions of the past" sa ponekim zainteresovanim, ponuđene su studije slučaja kao odgovor na pitanja i probleme koji su delom načeti na prethodnoj sekciji. Međutim, druga sekcija pod naslovom "When Matter Meets Theory: The Entanglement of Material Culture and Queer Theory" (organizatori: Bo Jensen i Marjolijn Kok) u svom preliminarnom apstraktu i već u prva dva izlaganja, istakla je da *queer* teorija u arheologiji ne istražuje samo seksualnost u prošlosti, te i da nije samo potraga za "homoseksualcima". Ovakvo viđenje je karikatura teorije, ništa drugačija od pomenutih asimetrija sa kojima je nastojala da se suoči prethodna sekcija, a neke od njih je i sama previdela. Međutim, isticanje da *queer* arheologija nije potraga za *gay* i lezbijskim populacijama prošlosti, iako nije novo, ovde je zaista

² Porčić, Marko. 2010. Antropologija roda praiistorijskih populacija: Slučaj "pogrešno" orijentisanih grobova na mokrinskoj nekropoli. *Etnoantropološki problemi* 5 (1), 165-182.

neophodno, jer je *queer* arheologija perspektiva u razvoju. Namera nije da se ponove iste greške i proizvedu isti stereotipi, karikature i asimetrije kao u arheologiji roda. Organizatori ove sekcije su postavili jasan cilj i teorijsko-metodološke okvire debate. Ova sekcija nastojala je da pokrene diskusiju o skopčanosti materije i teorije. U poslednjoj deceniji kako *queer* tako i arheološka teorija veću pažnju posvećuju materijalnosti i materijalnoj kulturi, ali se ova polja razvijaju nezavisno jedna od drugog. Organizatori su predložili radove Džudit Batler i Keren Barad³ kao polazne tačke u diskusiji o performativnim praksama kao načinu *postajanja*. Time su pozvali na produbljivanje arheološkog mišljenja *queer* teorijom, ali i *queer* teorije metodama i teorijama koje razvija arheologija. Tako je samo jedan od pet radova na ovoj sekciji za istraživačko pitanje imao seksualnost, a time je i potvrđena najava data u apstraktu, jer su ostala četiri izlagača svoja pitanja crpeli na radovima upravo Džudit Batler i Keren Barad u istraživanju pejsaža, pola/roda, urbanizacije i materijalnosti identiteta. Ukupno 4 od 5 izloženih radova (80%) imalo je u okviru izlaganja studiju slučaja, što je procentualno veći broj u odnosu na izlaganja sa prethodne celodnevne sekcije. Ovakav odnos iznenađuje, kako je najčešći stereotip, bar u srpskoj arheologiji, da arheologija roda retko barata arheološkim materijalom, a za one koji su i čuli za *queer* arheologiju,

ona nije ništa drugo do arena za prava manjina, a ne "prava" arheologija. Pokazalo se da ova sekcija nije za temu imala *gay* Neandertalce u ormanima i da su na njoj postavljena pitanja i pokrenute diskusije koje su obuhvatile i ona kojima je pažnju trebala posvetiti prethodna sekcija, bar u većoj meri. Pokrenuta je zaista življa debata, što je svakako delom i posledica toga što je druga sekcija imala manje izlagača, te stoga i više vremena za diskusiju. Neki od problema koji su uočeni, jesu reprezentativnost i statistički značaj materijalne kulture koju su u svojim studijama slučaja predstavili neki od izlagača na sekciji. Ovo je pokrenulo stara pitanja u arheologiji: Koliko je dovoljno? Jesu li arheološki izvori relevantni? Kako znamo? Takođe je uočeno da uprkos svesti o tome koliko nekritička upotreba pojmova kao što su pol, rod i seksualnost u pitanju može biti opasna, neki od autora jednako nekritički barataju pojmovima kao što su "Rimljani" i "rimsko". Pokrenuta je diskusija i o tome šta je cilj *queer* arheologije? Ukoliko je ona istraživanje i izazivanje normativnog, te istraživanje načina na koji se određene pojave normativizuju/normalizuju, onda se *a priori* normativno uzima kao poznato i dato, što možda važi za *queer* studije u drugim humanističkim disciplinama, ali arheologija se bavi prošlošću. Arheolozi često ne znaju norme, normativnosti i normalnosti zajednica koje proučavaju u prošlosti, te ih stoga teško mogu i preispitati, odnosno podvesti pod kritičku perspektivu *queer* teorije. Takav bi poduhvat, bez poznavanja normi, normativnosti i normalnosti, bio paradoksalan, a *queer* arheologija bi ostala samo kritika heteronormativnosti arheološke prakse. Na sekciji je stoga ponovo istaknuto najstarije pitanje, da li "procesno" ili "postprocesno"? Može li se zaista spoznati prošlost? Ipak, ova sekcija je sama po se-

³ Barad, Karen. M. 2007. *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham: Duke University Press; Batler, Džudit. 2001. *Tela koja nešto znače: O diskurzivnim granicama "pola"*. Beograd: Samizdat B92; Batler, Džudit. 2010. *Nevolja s rodom: feminizam i subverzija identiteta*. Loznica: Karpos.

bi pokazala da performativnost identiteta istaknuta u *queer* teoriji jeste operativan fenomen kada je istraživanje prošlosti u pitanju, te da *queer* arheologija nije samo kritika heteronormativnosti arheološke prakse. Druga sekcija je svakako ostala dosledna svom preliminarnom apstraktu. Takođe je postignut cilj sekcije da se pomere granice dometa *queer* teorije u arheologiji. Perspektiva rodних studija, studija identiteta i telesnosti, stoga nisu ni lav, ni veštica ni ormar.

Uroš Matić

Међународни научни симпозијум: Простори памћења: архитектура, баштина, уметност / Spaces of Memory: Architecture, Heritage, Art. Филозофски факултет у Београду - Музеј примењене уметности у Београду, 12 - 15.4.2011. године.

Међународни научни симпозијум *Простори памћења: архитектура, баштина, уметност (Spaces of Memory: Architecture, Heritage, Art)* одржан је у периоду од 12. до 15. априла 2011. године у организацији Филозофског факултета у Београду и Музеја примењене уметности у Београду. Скуп је окупио бројне научнике различитих истарживачких интересовања почевши од историје уметности, историје архитектуре, студија визуелне културе па све до делатника унутар многоструких дисциплинарних преплитања студија баштине. Посебна пажња је указана теоријским и методолошким аспектима истраживачких поступака, тако да је разнородним приступима и студијама случаја веома експлицитно демонстрирана вишеслојност теме скупа.

Симпозијум су отворили Весна Димитријевић, декан Филозофског факул-

тета као и организатори Александар Кадијевић, Драган Булатовић и Милан Попадић, у свечаној сали Ректората Универзитета у Београду.

Током прва три дана кроз целодневне сесије, теме су биле распоређене у оквиру три сеkcије - *Архитектура и сећање: меморијална архитектура, Ars memorativa: уметничко наслеђе у просторним системима памћења и Простори баштине: од памћења до наслеђа*. Тематски оквир прве сеkcије тицао се меморијалних објеката или меморијалних комплекса који су грађени да буду репрезентативана сведочанства једног времена. Овде је посебна пажња била посвећена интерпретирању меморијалне архитектуре, кроз ненамерне и ванпрограмске саржаје који су у њу уписани. Расправљајући о уметничком наслеђу у просторним системима памћења, друга сеkcија је покренула питања селективности памћења, циљаног произвођења памћења, виртуелног у сусрету са архитектуром и тумачења те симбиозе. Трећа сеkcија о настајању наслеђа и манипулацији прошлости у функцији формулисања пожељних садашњих идентитета и улози архитектуре у овим процесима, била је посебно интересантна са становишта актуелних преокупација теоријске археологије.

Поред изузетно великог одзива домаћих научних делатника са више од осамдесет пријављених тема, на симпозијуму су учешће узели и стручњаци из Македоније, Црне Горе, Хрватске, Аустрије, Пољске, Украјине, Русије, Велике Британије, Ирана, Индије и САД. Након бројних занимљивих излагања, конструктивних и бурних дискусија, учесницима је послењег дана био понуђен стручно вођен обилазак знаменитости и установа културе у Београду.